

ДО ПИТАННЯ ДОКУМЕНТУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ КОЛАБОРАЦІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ

TO THE ISSUE OF DOCUMENTING CRIMES RELATED TO COLLABORATIVE ACTIVITIES

Перепелиця С.І., к.ю.н., докторант

*Національний науковий центр «Інститут судових експертиз
імені Заслуженого професора М.С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України*

Початок активних бойових дій у лютому 2022 року спонукав науковців і практиків приділяти більше уваги питанням досудового розслідування та судового розгляду злочинів щодо колабораційної діяльності та проти основ національної безпеки України. За таких умов питання документування колабораційних діянь для проведення виявлення, розкриття та досудового розслідування набувають значної актуальності. Встановлено, що за фактами колабораційної діяльності виявленню та документуванню підлягають фактичні дані, які висвітлюють злочинні дії підозрюваних осіб, наведено їхню класифікацію. З урахуванням систематизованих фактичних даних виокремлено напрями документування злочинних дій підозрюваних осіб. Акцентовано, що сутність документування в тому, що воно є різновидом пізнавальної діяльності, що спирається на використання спеціальних сил, засобів і методів. Під час документування пізнають факт чи явище реальної дійсності, а саме: готування до кримінального правопорушення та його вчинення.

Наголошено, що окрім іншого задля забезпечення збирання доказової інформації за даною статтею КПК України необхідно здійснити відпрацювання інформаційного контенту в глобальних і соціальних мережах стосовно конкретних осіб й за конкретними фактами. Констатовано, що значна частина доказів вчинення даного злочину, як правило, представлена в електронній формі та є електронними відображеннями; окреслено окремі аспекти збирання електронних відображень у процесі розслідування колабораційної діяльності. Зауважено, що збір доказів, в тому числі й тих, що існують у віртуальному середовищі можна здійснювати лише передбаченими процесуальним законодавством способами та у межах даного кримінального провадження. Аналізування практичної діяльності дозволила встановити, що електронні відображення, які у подальшому стають доказами у кримінальних провадженнях із колабораційної діяльності найчастіше виявляються: у пам'яті телефона, ноутбука чи комп'ютера у вигляді фото- чи відеоматеріалів; на жорстких накопичувачах: на магнітних дисках, на оптичних носіях, флеш-карти; в соціальних мережах тощо.

Ключові слова: колабораційна діяльність, досудове розслідування, злочин, документування, доказова база, електронні докази, кримінальне провадження.

The start of active hostilities in February 2022 prompted scientists and practitioners to pay more attention to the issues of pre-trial investigation and trial of crimes related to collaborative activities and against the foundations of Ukraine's national security. Under such conditions, the issues of documenting collaborative actions for detection, disclosure and pre-trial investigation become very relevant. It has been established that, based on the facts of collaborative activity, factual data that shed light on the criminal actions of suspected persons should be identified and documented, and their classification is given. Taking into account the systematized factual data, the directions of documenting the criminal actions of the suspected persons are singled out. It is emphasized that the essence of documentation is that it is a type of cognitive activity that relies on the use of special forces, means and methods. During documentation, a fact or phenomenon of real reality is learned, namely: preparation for a criminal offense and its commission.

It was emphasized that, among other things, in order to ensure the collection of evidentiary information under this article of the Criminal Procedure Code of Ukraine, it is necessary to review the information content in global and social networks regarding specific individuals and specific facts. It was established that a significant part of the evidence of the commission of this crime, as a rule, is presented in electronic form and are electronic displays; certain aspects of collecting electronic images in the process of investigating collaborative activities are outlined. It is noted that the collection of evidence, including those that exist in the virtual environment, can be carried out only in the ways prescribed by the procedural legislation and within the limits of this criminal proceeding. The analysis of practical activities made it possible to establish that electronic displays, which later become evidence in criminal proceedings from collaborative activities, are most often found: in the memory of a phone, laptop or computer in the form of photo or video materials; on hard drives: on magnetic disks, on optical media, flash cards; in social networks, etc.

Key words: collaborative activity, pre-trial investigation, crime, documentation, evidence base, electronic evidence, criminal proceedings.

Постановка проблеми. Зауважимо, що в державі частина якої є окупованою закономірно виникає таке явище як колабораціонізм. Враховуючи, що з 2014 року на територіях України триває збройна агресія росії, а частина нашої території є тимчасово окупованою, низка цивільних громадян та юридичних осіб сприяють країні-агресору в підтримці дій із продовженням збройного конфлікту проти нашої країни. За період до повномасштабного вторгнення росії в Україну у 2022 році агітатори країни-агресора на всіх рівнях суспільної ієрархії працювали на повну міць і поміж цивільних громадян, і поміж посадових осіб пригортаючи на свою сторону громадян України. Така ситуація не могла залишитись поза увагою законодавців особливо в умовах повномасштабного вторгнення росії в Україну та обумовило пошук законодавчого оформлення подібної діяльності й криміналізації колабораціонізму.

Однак, колабораціонізм нормативно був закріплений лише у березні 2022 року, враховуючи що перші законопроекти були подані до Верховної Ради України ще за п'ять років до цього. Не прийняття своєчасно такого закону практично декримінувало колаборантську діяль-

ність, що відбувалась протягом досить тривалого часу. З прийняттям змін до Кримінального кодексу України – ст. 111¹ КК України «Колабораційна діяльність», а також змін до ст. 55 КК України, якими встановлено покарання, що полягає у позбавленні права обіймати певні посади чи займатися певними видами діяльності за вчинення кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України на строк від 10 до 15 років із конфіскацією майна [1; 2].

Зауважимо, що практично від початку дії нової статті 111¹ КК України з Офісу Генерального прокурора повідомляється про реєстрацію правопорушень за здійснення колабораційної діяльності. Наприклад, за цими даними було зареєстровано у 2022 році 17422 кримінальних правопорушень проти національної безпеки, а у 2023 році до вересня – 5302; стосовно вчинення колабораційної діяльності: у 2022 році зареєстровано 3851 правопорушення, у 2023 році (до вересня) – 2776 правопорушень [3]. Наведені показники мають тенденцію щоденного зростання, а якісне та швидкісне розслідування даного кримінального злочину є провідним завданням правоохо-

ронних органів і неможливе без правильного документування кожного подібного правопорушення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Початок активних бойових дій у лютому 2022 року спонукав науковців і практиків приділяти більше уваги питанням досудового розслідування та судового розгляду злочинів щодо колабораційної діяльності та проти основ національної безпеки України. Науковцями зазначалось, що криміналізація колабораційної діяльності як правове явище є відносно новим. Не зважаючи на це вони досліджували окремі кримінально-процесуальні та криміналістичні аспекти цієї діяльності (С. Албул, О. Козаченко, О. Мусиченко, К. Янішевська) та зупинялись на проблемах встановлення відповідальності за колабораційну діяльність (С. Грабовський, К. Пивоварська, Є. Письменський, В. Романюк).

Так, О. Козаченко та О. Мусиченко переконані, що «кримінально-правові діяння, які законодавець відносить до колабораційної діяльності, є досить складними для розуміння і в цілому порушують якісну властивість зрозумілості кримінального закону. Аналізування форм діянь у межах кожної норми, передбаченої ст. 111¹ КК України, дозволяє зробити висновок про відсутність загальних сутнісних ознак колабораційної діяльності, на які спирається законодавець при криміналізації даного явища» [4, с. 411]. За таких умов питання документування колабораційних діянь для проведення досудового розслідування набувають значної актуальності.

Крім того, професор Є. Письменський у своєму дослідженні прийшов до висновку, що «прогностичну функцію щодо кримінально-правового регулювання кримінальне право не виконало. Оскільки особливості кримінально-правової оцінки поведінки осіб, що перебувають на окупованій території на їх взаємовідносини з окупантом детально у юридичній науці не розглядалися, тому на початок військової агресії росії проти України була відсутня науково обґрунтована модель правового регулювання відносин, пов'язаних з колабораціонізмом» [5, с. 126]. Такий стан справ посилює актуальність і доцільність вирішення питань із документування окреслених злочинів.

Не дивлячись на напрацювання науковців, правоохоронці і сьогодні не мають належних методичних матеріалів, які допоможуть їм у протидії злочинам пов'язаним із колабораційною діяльністю. У таких складних умовах правоохоронці повинні реагувати на колабораційну діяльність формуванням доказової бази, забезпечуючи виявлення, розкриття та розслідування таких кримінальних діянь, готувати доказові матеріали для розгляду в суді з метою забезпечення покарання правопорушників. Враховуючи наведене вище наголосимо, що організаційно-правові основи процесу виявлення осіб, які займаються колабораційною діяльністю, документування таких діянь для створення відповідної бази даних під час досудового розслідування кримінальних правопорушень потребують окремого дослідження.

Метою статті є аналізування проблемних питань із документування злочинів, пов'язаних із колабораційною діяльністю, під час їх виявлення, розкриття та досудового розслідування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Початок повномасштабної агресії росії проти України загострив питання забезпечення національної безпеки держави. За таких умов сумно констатувати, що окремі громадяни України не тільки активно сприяли ворогу у захопленні наших територій, але й підтримували їх, що призвело до окупації частини країни. Таку діяльність називають колабораціонізмом, якщо не підпадає під склад злочину за ст. 111 КК України «Державна зрада». Колабораціонізм визначають як усвідомлене, добровільне та зумисне співробітництво з ворогом у його інтересах і на шкоду своїй державі та її союзникам [6]. В Україні колабораціонізм

визнаний кримінально-караним діянням за яке статтею 111¹ КК України з 15 березня 2022 року передбачена кримінальна відповідальність. Зауважимо, що внесення низки змін до Кримінального кодексу України дозволило б вирішити проблеми щодо кримінальної відповідальності за здійснення колабораційної діяльності, на практиці за твердженням окремих науковців з'явилися нові, пов'язані з відмежуванням даного злочину із суміжними злочинами [7, с. 74]. Слід звернути увагу на необхідність розмежування юридичних категорій і складів злочинів – ст. 111 КК України «Державна зрада»; ст. 111¹ КК України «Колабораційна діяльність»; ст. 111² КК України «Пособи́нство держави-агресору».

Крім того, 1 травня 2022 року набули чинності положення Кримінального процесуального кодексу України, які надають процесуальні повноваження визначеному в законі прокурору в умовах воєнного стану вирішувати питання про зміну підслідності (ч. 5 ст. 36 КПК України) [8]. Питання правозастосування виникають саме під час виявлення, розкриття та досудового розслідування колабораційної діяльності, коли необхідно сформувавши відповідну систему доказів щодо конкретної події

Згідно ст. 84 КПК України «доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому законом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя та суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження і підлягають доказуванню» [9]. Збирання доказів полягає в пошуку та виявленні джерел і носіїв доказової інформації, отримані чи вилучені, якщо це речові докази, а також закріплені чи зафіксовані у передбаченій законом процесуальній формі фактичних даних [10, с. 76].

Досконалість прийнятих кримінальних норм викликає багато зауважень, однак, встановлення колаборантів, а також фактів їхньої діяльності слід проводити в межах документування вже зафіксованого складу злочину, передбаченого ст. 111¹ КК України, що реалізовувалось правоохоронними та судовими органами з травня 2022 року.

Крім того, необхідно зазначити, що в умовах правового режиму воєнного стану зазнав суттєвих змін процес виявлення, документування та розслідування подібних злочинів. Залишається відкритим питання – який саме алгоритм дій мають застосовувати правоохоронці під час виявлення колабораційної діяльності? При цьому слід враховувати кримінально-правову характеристику даного виду злочину й напрацьованого досвіду у процесі розслідування подібних категорій кримінальних правопорушень.

Науковці наголошують, що за фактами колабораційної діяльності виявленню та документуванню підлягають фактичні дані, які висвітлюють злочинні дії підозрюваних осіб, у тому числі:

- про подію злочину – час, місце, спосіб, інші обставини вчинення злочину;
- про причетність особи до підготовки або вчинення злочину та мотиви, які її спонукають вчиняти протиправні дії;
- про обставини, що характеризують їх особистість;
- про місцезнаходження знарядь вчинення злочину чи інших предметів, які здобуті злочинним шляхом.

З урахуванням систематизованих фактичних даних ними виокремлено напрями документування злочинних дій підозрюваних осіб, а саме:

- виявлення осіб, які можуть бути свідками у кримінальному провадженні за фактами колабораційної діяльності;
- виявлення предметів і документів, що мають значення у кримінальному провадженні за фактами колабораційної діяльності;
- фіксування дій підозрюваних осіб для подальшого використання отриманих фактичних даних під час доказування у процесі розслідування за фактами колабораційної діяльності [11, с. 30].

Результати аналізування ст. 111¹ КК України дали підстави науковцям стверджувати, що оперативно-розшукове документування можна здійснити тільки стосовно фактів, передбачених частинами 5, 6, 7 та 8, оскільки саме ці діяння віднесені до тяжких та особливо тяжких злочинів [12, с. 5]. Однак, й інші частини даної статті потребують формування доказової бази тому нехтувати документуванням фактичних даних неможна. Сутність документування в тому, що воно є різновидом пізнавальної діяльності, що спирається на використання спеціальних сил, засобів і методів. Під час документування пізнають факт чи явище реальної дійсності, а саме: готування до кримінального правопорушення та його вчинення. В окремих випадках документування зумовлюється поведінкою підозрюваних осіб, які вчиняючи злочини цієї категорії з метою залишитись не викритими готуються до них заздалегідь, маскуючи всі свої дії та знищуючи сліди й інші докази [13, с. 27].

Підставами для документування фактів колабораційної діяльності в межах оперативно-розшукових справ згідно чинного Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» може виступати наявність достатньої інформації стосовно: кримінального правопорушення, що готується; осіб, які готують вчинення кримінального правопорушення; розвідувально-підривної діяльності спецслужб іноземних держав, організацій й окремих осіб проти України [14]. Зауважимо, що ця інформація має бути отримана в установленому законом порядку та потребувати перевірки за допомогою оперативно-розшукових заходів і засобів.

Зазначимо, що документування злочинних дій (у тому числі й колабораційних діянь) підозрюваних осіб в теорії оперативно-розшукової діяльності відбувається за такими напрямками:

- встановлення осіб, котрі мають інформацію про протиправну діяльність підозрюваних осіб, які можуть бути і свідками;
- визначення документів, що підтверджують протиправну діяльність підозрюваних осіб та їхні зв'язки;
- виявлення предметів, які використовували підозрювані особи для досягнення результату;
- закріплення інформації про дії підозрюваних осіб під час спостереження на ними [13, с. 64].

Науковці переконані, що окрім іншого задля забезпечення збирання доказової інформації за даною статтею необхідно здійснити відпрацювання інформаційного контенту в глобальних і соціальних мережах стосовно конкретних осіб й за конкретними фактами. У період військової агресії подібна діяльність стане найбільш ефективною за умови реалізації співпраці працівників Національної поліції, Служби безпеки України та військових. Кожний із цих суб'єктів має своє розуміння стосовно проведення оперативних заходів, серед яких також огляд змісту гаджетів та доступу до акаунтів [15].

Констатуємо, що значна частина доказів вчинення даного злочину, як правило, представлена в електронній формі та є електронними відображеннями. Тому слід окреслити окремі аспекти збирання електронних відображень у процесі розслідування колабораційної діяльності. Зупинимось спочатку на тому, що електронне відображення – це цілісна система відомостей або комп'ютерних інструкцій в інформаційній мережі чи на технічному носії, що використовується як доказ факту чи обставин, що

встановлюються у процесі кримінального провадження [16, с. 21].

Наголосимо, що збір доказів, в тому числі й тих, що існують у віртуальному середовищі можна здійснювати лише передбаченими процесуальним законодавством способами та у межах даного кримінального провадження. Згідно ч. 2 ст. 93 КПК України до таких способів можна віднести:

- проведення слідчих чи розшукових дій і негласних слідчих чи розшукових дій;
- витребування та отримання від органів державної влади чи органів місцевого самоврядування, а також установ чи осіб речей, документів чи відомостей;
- отримання висновку експерта, актів ревізії чи перевірок;
- проведення інших процесуальних дій передбачених КПК України [9].

Аналізування практичної діяльності вказує на те, що електронні відображення, які у подальшому стають доказами у кримінальних провадженнях із колабораційної діяльності найчастіше виявляються:

- у пам'яті телефона, ноутбука чи комп'ютера у вигляді фото- чи відеоматеріалів;
- на жорстких накопичувачах: на магнітних дисках – жорсткі диски; на оптичних носіях – компактні диски (CD-R; CD-RW), DVD-диски, Blu-ray Disc); флеш-карти;
- в соціальних мережах – фото-, відеоматеріали; особисті дописи, репости публікацій з інтернет-спільнот тощо.

Крім того, необхідно зазначити, що навіть протягом першого року після повномасштабного вторгнення росії в Україну виникає питання тотального виявлення, документування та зачищення колаборантів. До його вирішення залучаються не тільки правоохоронці, але й соціальна спільнота – громадяни, добровольці, партизани, які діють переважно на тимчасово окупованих територіях. Як приклад можна навести сформовані ними бази даних щодо осіб і фактів колабораційного спрямування у соціальних мережах. За цим напрямком представники громадськості створюють окремі платформи стосовно формування бази даних щодо потенційних колаборантів. З цього приводу слід звернути увагу на те, що активізувалась ця робота з середини березня 2022 року, а працівники нацполіції активізували її десь приблизно з листопада 2022 року. Може саме тому, коли відпрацьовувався інформаційний контент фігурантів, слід починати саме із працівників правоохоронних органів, оскільки результати діяльності осіб саме цієї категорії створюють досить високу суспільну небезпеку [15].

Висновки. Особливості об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 111¹ КК України, а також широкий перелік діянь, які охоплюються вказаним складом даного злочину, обумовлюють специфіку документування злочинної діяльності колаборантів, а також сил і засобів, які залучаються для виконання конкретних завдань. Встановлено, що за фактами колабораційної діяльності виявленню та документуванню підлягають фактичні дані, які висвітлюють злочинні дії підозрюваних осіб, наведено їхню класифікацію. Наголошено, що окрім іншого задля забезпечення збирання доказової інформації за даною статтею КПК України необхідно здійснити відпрацювання інформаційного контенту в глобальних і соціальних мережах стосовно конкретних осіб й за конкретними фактами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність: Закон України від 03.03.2022 р. № 2108-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#Text> (дата звернення: 20.01.2024 р.).
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. (зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 20.01.2024 р.).
3. Офіс Генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultativihdosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення 27.10.2023 р.).
4. Козаченко О. В., Мусиченко О. М. Окремі аспекти кваліфікації та застосування кримінально-правових заходів за колабораційну діяльність в Україні, передбачену ч. 1 ст. 111¹ КК України. *Юридичний науковий електронний журнал* № 9/2022. С. 407–411. URL: http://lsej.org.ua/9_2022/100.pdf. (дата звернення 20.01.2024 р.).
5. Письменський Є. Колабораціонізм у сучасній Україні як кримінально-правова проблема. *Право України*. 2020. № 12. С. 116–128.
6. Грабовський С. І. Колабораціонізм. *Енциклопедія Сучасної України: енциклопедія* / ред.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Желязняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2014. Т. 14. URL: <https://esu.com.ua/article-4446>.
7. Янішевська К. Д., Крисько А. С. Загальнотеоретичні аспекти та класифікація колабораційної діяльності як кримінально-правового явища. *Вісник НТУУ «КПІ»*. Політологія. Соціологія. Право. Вип. 4(56) 2022. С. 71–76.
8. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану: Закон України від 14.04.2022 № 2201-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2201-20#Text> (дата звернення: 20.01.2023 р.).
9. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. (зі змінами та доповненнями). *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення 20.01.2024 р.).
10. Теорія доказів: підручник для слухачів магістратури юридичних вузів. / за заг. ред. д.ю.н, професора В. М. Тертишника. Київ: Алерта, 2015. 293 с.
11. Албул С., Волошанівська Т., Марченко А. Методичні рекомендації з питань кримінально-правової кваліфікації, оперативно-розшукової діяльності та кримінального провадження за ст. 111¹ КК України «Колабораційна діяльність» Одеса. ОДУВС, 2022. 67 с.
12. Албул С. В. Теоретичні аспекти оперативно-розшукового документування колабораційної діяльності. *Актуальні питання кримінально-правової кваліфікації, документування та розслідування колабораціонізму*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 21 лип. 2022 р.). Одеса: ОДУВС, 2022. С. 5–8.
13. Албул С. В. Оперативно-розшукова тактика: навчальний посібник.. Одеса. ОДУВС. 2022. 156 с.
14. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 № 2135-XII (зі змінами та доповненнями). *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1992, № 22, ст. 303 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12/print> (дата звернення: 20.01.2024 р.).
15. Рижков Е. Організаційно-правові передумови документування колабораціонізму в Україні. *Науковий вісник ДДУВС*. 2022. Спеціальний випуск № 2. С. 52–58. DOI: 10.31733/2078-3566-2022-6-52-58
16. Орлов Ю. Ю., Чернявський С. С. Електронне відображення як джерело доказів у кримінальному провадженні. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. № 1(13). 2017. С. 12–24.